

Brassai Sámuel és a muzsika.

V. közlemény.

A tősgyökeres magyar veri a zongorát, a német úti (Anschlag), a francia érinti (toucher le piano). Ezen kifejezések közül egyikkel sem tudta Dreyschock játékát jellemezni, mert az ő kezei „csókolták a clavisokat“. Úgy tartotta, hogy Dreyschock szívet, eszet egyaránt megrohanó és magával ragadó hatalom volt. Mellette még Bülow játékát szerette, mert Lisztre emlékeztette, annak legjobb idejéből és mesterségbeli készsége tökéletes, szabatos, tüzes volt.¹ Mikor Bülow Beethoven zongoraversenyét játszotta, nem volt megelégedve a zenekarral, mert az csak kísért, holott versenyző zenekarra lett volna szükség, mert Beethoven versenyműveiben a zenekar a szólistát nem kíséri, hanem azzal versenyez, ehhez a szólista a zenekar utolsó hangszerének a munkáját is kifogástalanul kell hogy ismerje.²

Bülowról elismeri, hogy méltó tanítványa Lisztnak, technikájával meg is van elégedve, de azt mondja, ez csak az első átlomása a tudásnak, művésszé csak akkor fog érni, ha önműveléssel, mely százszor annyi gondot, erélyt, fáradságot igényel, megszerzi azt a műveltséget, amely szükséges ahhoz, hogy eredeti, igazi egyéniséggé válhasson.

Mikor Erkel Ferenc az 1856-ban Pesten tartott Mozart ünnepségeken annak egyik zongoraversenyét játszotta, akkor is rosszalását fejezte ki, hogy a zenekar feltűnően kísért, holott ezt egy klasszikus versenyműnél észre sem lenne szabad venni, mert a zenekar együtt kell hogy játsszék, versenyezzenek és lélegzeljen a szólistával.³

---

¹ Szépirodalmi Lapok 1853. (45. sz.) Bülow úr és még valami címen.

² Bülow úr harmadik zenéje. Szépirodalmi Lapok 1853. (48. sz. 756—760. l.)

³ Mozart ünnepély. Budapesti Hirlap 1856. (25. szám).

A magyar zongoristák közül Székely Imrét szerette. Székelynek nagy sikere volt Angliában. Brassai meg is magyarázza ennek az okát. Székely játékában valódi jellem van, az ő művészete valódi „gentlemanlike“, amit az angol mindenkifelett becstül és megérez.

Thern Károly egyik kamarazeneestélyen egy Haydn trio zongoraszólamát játszotta ragyogóan, Brassai még sem tudta megbocsájtani a „kikszert“, melytől az Andanteban megkímélhetne volna áhítatos hallgatóit.

Schumanné-Wieck Klára zongorázását nagyon sokra becsülte. Elismeri, hogy az előadók között „sokak a hivatalosak, de kevesek a választottak“, de ezek között is első helyre teszi a nagy zongoraművésznőt, aki a szerzemény lelkébe hatol és megadja minden árnyalatának, a világ és érzelem fokozatának saját színét, rajzát, zamatát. Ragyogó készségét alá tudta rendelni a zeneszerző elgondolásainak, hogy húr, billentyű, pedál és zongora elenyésztek.¹ 1858 ban Rubinstein Antal három estélyt adott Budapesten. Rubinstein, a zongoraművész legismertebb és legünnepeltebb mestere volt hangszerének. Az egész világ bámulta a nagy orosz pianista tudását. Brassai a pesti hangversenyekkel kapcsolatosan alapos bírálat tárgyává tette az előadó művészek között feltűnt új csillagot. Tiltakozik az ellen, hogy Rubinstein Liszt örököse lehetne, ami a zongorajátékát illeti, elismeri, hogy ha csak bámúlatos, szédítő mesterségbeli készségét veszik tekintetbe, úgy esetleg lehet Rubinsteint Liszt mellé helyezni, ha azonban szellemi oldaláról vizsgálják játékát, úgy nem állhatja a versenyt Liszttel. Rubinstein játéka, símaság, lágyság, mérséklet. Jámbor autokrata ő a zongora birodalmában, aki sohasem enged magát elragadtatni, de nem is ragad magával senkit.

Az előadott Field, Chopin, Mendelssohn, Schumann művekből nem tudott rejtett szépségeket felszínre hozni, olyanokat ért, melyek nem lebegtek a művek felületén, de melyeket megcsillogtat egy lángész. Amint Brassai mondja: „Nem törölte le a lepke szárnyairól a port, de nem is mutatta nagyítóval a pikkelyeknek tisztán szemmel nem látható bámúlatos kristály-alakjait.“ Rubinsteinnak a mesterségbeli részen túl, nemcsak a nehézségek legyőzésében állanak érdemei, hanem az árnyalatok tökéletes vissza-

¹ Wieck Klara. Budapesti Hirlap 1856. (51. sz.)

adásában, ritmusban, frázisok és periódusok helyes hangsúlyozásában, a finom billentésben is remek, de hiányzik belőle az a magyarázhatatlan valami, amit léleknek lehet nevezni.¹

Rubinstein játékará az általa előadott Beethoven szonátával kapcsolatban mutat rá és azt írja²: hogy mikor a művet Lichnowszky gróf, kinek ajánlva van, Beethoventől először hallotta játszani, a gróf programmot vélt benne felismerni, nem úgy, mint a jövőző-zenéje-féle szerzeményeknél, melyekben programmot még a nyomtatott könyv ellenére sem lehet felfedezni. Beethoven bevallotta, hogy a gróf szerelmét akarta a műben megénekelni. Beethoven — amint azt Schindler meséli — bizalmas körben elárulta, hogy az első tételben a fej és szív küzdelmét, (a gróf imádoztja t. i. rangon aluli volt), a másodikban a szerelmesek beszélgetését igyekezett zenei hangokba önteni, de ezeket nem lehetett Rubinstein játékból kiérezni. Egy bravuros darab lett belőle Rubinstein előadásában, melyet kellemesnek sem lehetett mondani. A második tétel pedig unalmas volt, mert a nem nagyon változatos ismétléseket, csak állandóan frissülő lelki ingerrel lehet és kell érdekessé tenni. Rubinstein a második tételben valószínűleg úgy gondolta: „Zwei liebende zu hören, mag für Götter eine Unterhaltung sein, aber für Sterbliche ist es herzlich langweilig?“ A mester úgy látszik e felfogás szerint adta elő a tételt.

Tudta Rubinstein zongorázásáról, hogy rég nélkülözött fényes oldalai is vannak, habár nincsen eszményi magasságban. Készsége azonban olyan magas fokon áll, melyen felül ember alig emelkedhetik. Főképpen azon örvend, hogy a hazai tehetségeknek olyan tükröt mutatott, melyben láthatják az utat, ahova ők még nem jutottak el, de ahova elérkezhetnek, mert „amit egy ember megtett, más is megteheti.“

A zongoristáknak azt ajánlja, hogy előadáskészségük képzésére minél több hegedűst és énekest hallgassanak, mert ennek több hasznát veszik, mintha a legkitűnőbb zongoristák hangversenyeit látogatják. A zongorajátékban olyan nagy szerepe van a mesterségbeli készségnek, hogy az érzelmi kifejezés őszinteségét és előadás zeneiségét csak igen gyakorlott fül tudja felfogni. A zongorista könnyebben hallja ki az érzelmi és értelmi részeket, a

¹ Rubinstein Pestén. Budapesti Hirlap 1853. I. 22. (17. sz.)

² Rubinstein Pestén. Budapesti Hirlap, 1853. I. 22. (17. sz.)

vonóshangszereknél és éneknél. Brassai idejében a zongora-technika hatalmas ugrással lendült előre és a zongorazenét a „nyegleség tomboló termévé“ tette, mely a zene állatseregletében a pávát képviseli, melynek csak kiterjesztett farkát szabad nézni, de csúf lábaira nem szabad pillantani. Valóban a zongoratechnika fejlődése a zongorairodalomban addig nem ismert és ízléstelen zongoraműveknek lett bölcsője, melyek mást nem adtak, csak zongora-akrobatizmust. Brassainak igazságos volt kitörése a sok ábránd és zongoraegyveleg ellen.

A hegedűsök közül nem hallotta Bécsben Paganinit, pedig állandóan sietett azokba a városokba, melyekben az ördögi hegedűs hangversenyezett, így nem kaphattunk képet arról a hatásról, melyet ez a rendkívüli előadó gyakorolhatott rá.

H. W. Ernstről alkotott véleményéről már az előzőkben beszámoltam. Auer Lipótot, a későbbi világhírű hegedűművészt, a moszkvai zeneakadémia nagy mesterét, csodagyermek korában hallotta, mikor őt tanára Ridley-Kohne először állította Pesten közönség elé. Brassai nagyon tiltakozott a csodagyermek mutogatása ellen, bár elismerte, hogy bizonyosfokú technikai érettsége és rátermettsége volt a gyermeknek, de jóslásokba nem bocsátkozott.

Ridley-Kohne másik gyermek hegedűsének a későbbi nagy hírű tanárnak Edmund Singernek nagyobb jövőt jóslt a pesti bemutatkozása után, de mikor az felnőtt, a kiképzett Singerben nem találta meg azt, amire gyermekkori bemutatkozása feljogosította. Azt mondja, hogy ami zamat a gyermek hegedülésében volt, abból felnőtt korára nem maradt meg más, mint száraz tónusa.

Elragadtatás hangján ír azonban a fiatal olasz hegedűművésznről: Millanolo Terézről, aki mint gyermek járt Pesten. Játékáról azt írja, hogy az kritikán felüli és előadásában egy foltot nem tudott találni. Legnagyobb érdemének pedig épen azt tartja, amit a többi bírálók hibáztatnak, hogy nagy készültsége és hibátlan technikája mellett, játéka mindig nőies marad.¹

Huber Károly hegedűjátékát (Hubay Jenő apja volt) nagyon szerette, mert volt abban valami édes báj, mellyel ritka élvezetet nyújtott hallgatóságának. Azt írja róla a Szépirodalmi Lapok 1853

---

¹ Zenepolémia. Szépirodalmi Lapok 1853. (51. sz. 408—411. old.)

év 18-ik számában:¹ Szép és merész vonása, zengő hegedűhangja, gyors ujjá, tisztasága, szabatosága sok más hegedűsnek van, de az ő hegedülésében méz van, édesség, melyet keserűséggel kever, mert saját szerzeményeit játsza. (Huber amellet, hogy az első magyar hegedűiskolát írta, szerzett néhány magyar ábrándot is.) Csak akkor tartotta indokoltnak, hogy virtuóz, zeneművet írjon, ha új „technikai fogásokat“ tudott kitalálni, mint azt Paganini tette. Ajánlja a munkamegosztást: a virtuóz játszék, a zeneszerző pedig írjon zeneműveket. Nem kell — írja Brassai — hogy minden előadó egyszersmind zeneszerző legyen és silány műveivel az élvezet felétől megfossza hallgatóságát. Jóváhagyja egyik szomszédja megjegyzését, aki a hangversenyen azt mondta Huberről: „Er spielt wie ein Gott, aber die Composition ist nichts Wert“. Brassai megírta ezt legjobb barátjáról is Huber Károlyról, kinek házában majdnem napos vendég volt! Ugyanezen a „Zenélyen“ egy énekesnő is fellépett, és az előadott dalról Brassai azt írta, hogy a dallamot a címével nem tudta összeegyeztetni, a szöveget ugyan nem értette, de azt kell hogy gondolja, „míjszerint a szerző (Brandt) holdvilágoni sétája közben, valamikor egy holdra üvöltött komondort hallott és az lelkesítő dallama szerzésére“.² Az énekesnőket is nagyon ostromozta, ha arra szükség volt. Mikor Barthné Schubert: Apáca című dalát túlerősen énekelte, dühösen fakadt ki:³ „ki a guta találná természetesnek, hogy egy apáca az ő bús mé-lázásában, melyet cellája falaival is fél hallatni úgy kiáltozzon, hogy a zárda egész népe összecsődülne lármájára?“ Nem azt akarta a közönség hallani, hogy mennyi hangot tudott a művésznő énekesnői pályájának vizsályaiból megmenteni, hanem azt, hogyan tolmácsolja Schubert a búsongó apáca gyötrelmeit.

Egy ismeretlen szerző hosszú duettjének befejezése után így ír:⁴ „azután egy furcsálkodó ismerősöm mondata jutott eszembe: a dohányzásban az a legjobb, hogy az ember elvégzi és leteszi a pipát.“

Tiltakozik az ellen, hogy Meyerbeer Éjszakcsillaga című művet a Nemzeti Színház előadja, mert „a mű bár comica opera,

¹ Második Salon Zenély címen.

² Második Salon Zenély címen.

³ Harmadik Salon-zenély. Szépirodalmi Lapok 1853. (21. sz. 324-327. old.)

⁴ Ugyanott.

zenéje annyira terhelt, és mesterséges, mintha Harlekint lovagpáncélban, Colombinát nehéz selyemuszályos ruhában látnók bohózkodni. Az egyik szereplőnek sem vékony termete, sem hangja nem illuziót keltő, miért is azt követeli, ha már a hang gyenge, a zenekart le kellene halkítani addig a pianóig, melyet Beethoven kívánt egykor kürtöseitől. A dalmű másik énekesnőjéről írja, hogy egy s más módokkal képes kárpótolni azt, amit hangja vagy éneke nem bír, de általában az előadáson szereplő összes énekeseket műkedvelőknek minősíti. Szidja kiejtésüket, pedig az egy vígoperánál elengedhetetlen feltétel és követeli, hogy olyan dalműveket játszanak, melyekkel zavartalan élvezetet tudnak biztosítani a közönségnek.

A filharmónikus zenekar kürtöseinek réme volt Brassai, nem nyugodott addig, míg Erkel nem gondoskodott jó fuvósokról. Az Oberon-nyitány eljátszásakor így ötleteskedik: „Mi soha életünkben nem tapasztaltuk a legőszintébb részvét oly magas fokozatát, mint amilyent a kürtös megnyugvásában, midőn három hangból álló bevezető solójában, a harmadik kottára szerencsésen eljuthatott. Ehhezképest a

„Waterloi diadal
Mind csak kakasviadal!”

Más alkalommal Beethoven „utolérhetetlen” Septettjének előadásakor a kürtőssel kapcsolatosan azt mondja, hogy mikor Beethoven ezt a művet írta, még nem voltak ventiles hanem természetes hangolású kürtők: „szellentyűk, billentyűk, húzantyűk” nélküliek. Brassai ilyen régi hangszeren hallotta a nagy mester ezen remekét, de soha akkora „gigszerekkel”, milyennel a Nemzeti Színház kürtöse az ő korszerű hangszerén játszotta.²

A filharmónikus zenekart sem kíméli, kifogásolja, hogy a tagok nem járnak el pontosan a próbákra. Mikor Erlingerné, a híres énekesnő a pesti Mozart-ünnepségeken Titusból egy áriát énekelt, megírja, hogy hangja gazdag, szép, tömör, de ez csak nyers márvány, nem szobor. Szorgalmas gyakorlást és hangsorok éneklését ajánlja neki. Ugyanezen ünnepségeken a Mozart Titus nyitányáról azt írja, hogy a zenekar nyugodtan indított, de

¹ Budapesti Hirlap. 1856. II/20. (42. szám.)

² Hangverseny Zollner zongoramester javára. Szépirodalmi Lapok 1853. (63. sz.)

egyszerre elkezdtek a zenészek sietni és hangosan játszani, így a mű szépségeit nem lehetett zavartalanul élvezni. Olyan volt az egész, mint mikor a tanító elviszi iskolásait sétálni, az első tíz lépésen szép nyugodtan mennek, de azután a gyermekhad el kezd össze-vissza futni, mint egy pajkos, könnyelmű eleven sereg.¹

A primadonnától azt kívánta, hogy kittünően énekeljen, de jó hanganyaga sem hiányozhatik. Színésznöi képességei épen úgy kell legyenek, mint bizonyosfokú szépsége is. Ne legyen Vénus, de „szükséges annyi kellem arcban, természetben, kifejezésben, sőt öltözetbeli ízlésben is, mely a tökélyes és csábító szépség hiányát elfeledtesse, ne éreztesse a közönséggel azon kedélyértő ellentétet, mi a szerelem örjögései között egyfelől s az azon szenvedélyt felhívni nem képes kecshiány közt másfelől szükségkép létez és leverőleg hat“. Halévy: Zsidó hölgyének előadás alkalmából egyik énekesnőről írja, hogy „olgy díszes ruhában jelenék meg, hogy ha azon ékeknek csak egy-harmadát jutatta volna énekének, kezét, lábát csókolnám, mint alázatos szolgája“.²

Dreyschockban épen az egyéni, művelt, ízléses zongoristát szerette, aki nem csak hangszerével versenyzett, de e legnagyobb mesterekkel, sőt az idővel is, mert estélyén a hallgatót végigvezette egy évszázadon és minden zenei stílust utólérhetetlen saját modora emelé, finomítá, nemesíté“. Úgy találta, hogy játékában óriási erő kimondhatatlan gyöngédséggel párosult.

Ha el volt ragadtatva egy előadótól, akkor Brassai nem sajnálta a jó szót. Maga mondja a Szépirodalmi Lapok egyik tárcájában, (1853. évf. 34. szám) „Nem szabad irigyelni a végrehajtó művésztől, rövid pillangó életében a csokrot, ha megérdemli. Az előadóművész pályája oly rögzös, hosszú, meredek, fárasztó, sikere, diadala oly bizonytalan, hogy azon kevés napokat, melyeken nekünk valóban élvezetet nyújt soha sem lehet neki elég kellemessé tenni... Az utókor alig méltányolja az előadót, Viotti vagy Paganini olyan halott betűk, mint volnának Beethoven szonátái Liszt és Dreyschock nélkül“.

Valóban Dreyschock, Wilmers, Taussig, Kalkbrenner a sok remek zongorista, akiknek pusztá nevére tolongott a közönség a

¹ Mozart ünnepé'y. Budapesti Hírlap 1856. (25. szám).

² Zenészeti krónika. Szépirodalmi Lapok 1853. (44. szám).

nagy hangversenytermekbe, kikről öles dicsérő írások jelentek meg, a mai nemzedéknek úgy tűnnek, mint halott betűk és alig akad valaki, aki nevüket hallotta volna.

12.

Brassai abban az időben fejtette ki zenebírálói munkásságát, mikor Magyarországon a nemzeti öntudatra ébredés megindult. Érthető, hogy a zenében is a magyaros kifejezés mód keresése volt divatos. Nem csak magyar, de idegen művészeket is magával ragadott ez az áramlat. A magyaros dalművek, ábrándok, egyvelegek ideje volt ez, mikor a föld alól nőttek ki az efféle zene-művek. Brassai nagyon óvatos álláspontot foglalt el az ilyen muzsikával szemben, megérezte, hogy ezek a kísérletek csak magyarosak, de nem magyarok. Nem hódolt be a divatnak, sőt amikor csak erre alkalom adódott, felemelte tiltó szavát ellentük.

A magyaros dalművek ellen is nem egyszer tiltakozott. Legtöbbször egyszerűen agyonhallgatta őket. Akkoriban születtek Erkel, Mosonyi, Thern dalművei, de nem akadtam nyomára annak, hogy ezekről nyilatkozott volna.

Dopplernek két művéről ír beszámolót, de mindkettőben elnyeli véleményét, illetőleg csak arra mutat rá, hogy ezt milyen egyszerűen csinálják a dalműszerzőink. A magyar opera receptjét is megadta és igen helyesen mondta, hogy ezeket csárdások, valcereknek olasz-német dalművek modorában való összekeveréséből mesterségesen állítják elő. E tekintetben csak Erkel Ferenc dalműveivel tett kivételt, de az az érzésem, ez a jóindulat inkább a barátoknak, mint a zeneszerzőnek szólt. Mosonyinak és Reményi Edének nevét sem említi soha, ami azzal is indokolható, hogy ők a Wagner-elveknél voltak Magyarországon leghűségesebb kifejezői és képviselői, ennél nagyobb bűne pedig szemében aligha lehetett muzsikusnak. Brassai tudta jól, hogy ezek a magyar opera-kísérletek nem jelentik a magyar dalmű megszületését.

Doppler Károly két vígoperájának bírálatában, (egyik a Gránátos tábor, másik A két húszár volt) meg is mondja a véleményét ezekről a kísérletekről: Doppler „zenéjének annyi jeles szerző ismert, hallott munkái adóztak, hogy a belőlük gyűlt szépségek előadására gyenge tehetségünk teljesen elégtelen.” Ennyi az, amit a magyaros operáról mond.

Lakatos István.

(Folytatjuk.)

IRODALOM.

Az Unitárius Irodalmi Társaság 1942. május 17-én az unitárius kollégium dísztermében nagysikerű felolvasó ülést tartott. *Kelemen Lajos* alelnök tartotta a megnyitó beszédet, melynek keretében meleg szeretettel üdvözölte a székfoglalót tartó tagokat, a tudós *Dr. Gyulai Zoltánt* és a kiváló hírlapíró *Borbély Andort*. Ezután elnök felkérésére *Dr. Gyulai Zoltán* választmányi tag tartotta meg „*Laotse*” címen mélyen járó, nagyértékű székfoglalóját, melyben állandó érdeklődés mellett *Laotse* kínai filozófus jelentőségét méltatta. Ezt követte *Borbély Andor* rendes tagnak igen érdekes székfoglalója: „*Unitáriusság és viágnézet*” címen. Majd *P. Szentmártoni Éva* 1. *Hlatky Endre*: *Az én falumban*. 2. *Puccini*: *Bohémélet* című operájából *Mimi* áriáját énekelte nagy sikerrel *P. Szentmártoni Lenke* művészi zongorakisérével. A nagyszámú közönség szünni nem akaró tapssal ünnepelte az összes szereplőket. Ezután *Kelemen Lajos* üdvözlő szavakkal átadta *Dr. Gyulai Zoltánnak* és *Borbély Andornak* az Unitárius Irodalmi Társaság díszes oklevelét. A lelkes, szép magyar ünnepséggé emelkedett felolvasó ülés a Hímnusz éneklésével ért véget.

Itt említjük meg, hogy *Dr. Ferenczy Géza* az Unitárius Irodalmi Társaság elnöke a székfoglalót tartó tagoknak meleghangú üdvözlő sorokat küldött és pedig *Dr. Gyulai Zoltán* választmányi taghoz ezeket írta:

Kedves választmányi tag afia! Örömmel értesülök a holnap tartandó székfoglalóról irodalmi társaságunkban s ez alkalommal meleg szeretettel üdvözöllek.

Nagyon sajnálom, hogy személyesen ezen sem jelenhetek meg, végvári helyzetem, a még mindig nagy utazási nehézség — akadályoznak vágyaim betöltésében.

Ismerem tevékenységedet a folyóiratunkban megjelent értékes közleményeidből, — kiolvastam azokból társaságunk hiva-